

ISSN 1648-0627 print
ISSN 1822-4202 online

VERSLAS: TEORIJA IR PRAKTIKA
BUSINESS: THEORY AND PRACTICE

<http://www.vtu.lt/leidiniai>; <http://www.vtu.lt/editions>

2006, Vol VII, No 2, 108–113

NAUJŲ EUROPOS SĄJUNGOS ŠALIŲ NARIŲ TELEKOMŲ PLĖTROS TENDENCIJOS GLOBALIZACIJOS KONTEKSTE

Manuela Tvaronavičienė¹, Irina Travkina²

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius, Lietuva

El. paštas: ¹manuela@post.omnitel.net; ²i.travkina@one.lt

Įteikta 2005-11-25; priimta 2006-01-24

Santrauka. Straipsnyje analizuojamos ES senbuvių šalių ir naujai įstojusių šalių fiksuoto ryšio telekomunikacijų kompanijos. Tyrimas atliekamas dviem etapais: pirmuoju analizuojamas telekomunikacijų kaip sektoriaus plėtotė atskirose pasaulio šalyse. Antruoju nagrinėjamos senųjų ir naujai įstojusių ES šalių fiksuoto ryšio telekomunikacijų kompanijų transformacijos dėl skirtingų privatizavimo strategijų, ieškoma telekomų plėtros dėsnų. Apibendrinamos užsienio fiksuoto ryšio sektoriaus raidos bei globalizavimosi ypatybės autorės prognozuoja naujų Europos Sąjungos šalių, taip pat ir Lietuvos telekomo, privatizavimo bei funkcionavimo specifinius bruožus.

Reikšminiai žodžiai: globalizacija, privatizacija, valstybinis reguliavimas, fiksuotas ryšys, telekomai.

THE TENDENCIES OF TELECOM DEVELOPMENT IN THE NEW EUROPEAN UNION MEMBER STATES IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Manuela Tvaronavičienė¹, Irina Travkina²

Vilnius Gediminas Technical University, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius, Lithuania

E-mail: ¹manuela@post.omnitel.net; ²i.travkina@one.lt

Received 25 November 2005; accepted 24 January 2006

Abstract. The article analyses the telecoms in the European Union countries. The research has two stages: in the first stage the development of telecommunication sectors in various countries has been analyzed. The second stage of the research embraces the transformation of the EU telecoms in terms of a privatization model applied; consistent patterns of telecoms development are being traced. The authors of the article generalize characteristic features of foreign telecoms development and distinguish phases of globalization. On its basis the forecast of telecoms privatization and development peculiarities in the new EU countries have been performed.

Keywords: globalization, privatization, public regulation, fixed line telephony, telecom.

1. Įvadas

Telekomų transformavimas, jų reguliavimo pokyčiai ir fiksuoto ryšio sektoriaus struktūros kitimas yra pagrindinė pristatomo tyrimo mintis [1]. Autorės detaliai nagrinėja pasirinktas privatizavimo strategijas, telekomų globalizacijos procesus, ieško dėsningų ryšių tarp privatizavimo, valstybinio reguliavimo būdų bei veiklos pobūdžio.

Tyrimo *tikslas* – apžvelgti ES telekomų transformaci-

jos procesą bei ieškoti jų plėtros dėsnų. Lietuvos fiksuoto ryšio rinkos plėtros ypatumai vertinami atsižvelgiant į telekomų vystymosi raidą labiau išsivysčiusiose šalyse.

Tyrimo *metodai* – mokslinės ir metodinės literatūros analizė; statistinių duomenų grupavimas, lyginimas, apdorojimas bei apibendrinimas; tyrimo duomenų, teorinės medžiagos suskirstymo bei lyginimo analizė; matematiniai metodai (porinė koreliacinė analizė).

2. Fiksuoto ryšio telekomunikacijos sektoriaus raida pasaulyje

Siekdami patikrinti prielaidą apie fiksuoto ryšio telekomunikacijų sektoriaus plėtros dėsningumą egzistavimą, apžvelgsime telekomų funkcionavimo raidą nuo pat jų atsiradimo pradžios.

Pirmieji telekomai buvo įsteigti JAV ir Japonijoje, atitinkamai – *American Telephone and Telegraph Corporation* (AT&T) 1875 m. ir *Nippon Telegraph and Telephone Corporation* (NTT) 1875 m. [1, 2]. Šie telekomai ėmė funkcionuoti kaip valstybinės monopolijos. Tolesnį jų vystymąsi daugiausia lėmė privatizavimo politika. Pažymėtina, jog privatizavimo politikos praktika ir jos vertinimai yra įvairūs [2, 3]. Nesileisdami į šią diskusiją, tiesiog pabrėžiame didelę jos reikšmę ir telekomų raidos pirmuoju etapu laikome privatizavimo proceso pradžią. Tad JAV ir Japonijos telekomunikacijos sektorių vystymosi etapai yra šie.

Pirmasis etapas – nuo XX a. 8-ojo dešimtmečio pradžios iki 9-ojo dešimtmečio vidurio, kai JAV ir Japonijos telekomunikacijų rinkoje vyko telekomų privatizavimas.

XX a. 8-uoju–9-uoju dešimtmečiais išryškėjo du skirtingi požiūriai į monopolijų privatizavimą. JAV telekomunikacijų bendrovė privatizuojama pagal greitojo smūgio (GS) (angl. – *big bang*) modelį, kada daugiau nei 50 % bendrovės akcijų išparduodama biržose, t. y. valstybė atsisako kontrolinio akcijų paketo. Japonijos telekomunikacijų bendrovė buvo privatizuojama pagal konservatyvųjį (K) *conservative approach* modelį, kai valstybė siekia „lėtai liberalizuoti rinką“ ir išlaiko jos reguliavimą (daugiau nei 50 % bendrovės akcijų lieka valstybės nuosavybe, o kitais akcininkais tampa vietiniai investuotojai bei finansų institucijos) [1–4].

Antrasis etapas – 1985–1999 metai, kai JAV ir Japonijos telekomunikacijų sektoriuje susiformavo aiškūs lyderiai, užėmę daugiau nei 80 % rinkos: JAV – 5 tarptautiniai koncernai, Japonijoje – NTT [2].

Nuo 1985 m. šiose dvejose zonose pastebėti tokie fiksuoto ryšio teikėjų struktūros pokyčiai. Amerikoje vyksta AT&T skaidymas: tarp miestinius pokalbius teikia MCI ir *Sprint* bendrovės, o telekomunikacinių produktų gamybos funkcijos perduodamos tokioms bendrovėms, kaip *Nortel*, *Ericsson* etc., t. y. atsiranda daugiau rinkos dalyvių. Japonijoje NTT suskaidoma į dvi valstybines tarp miestinių pokalbių teikiančias bendroves: Rytų Japonijos NTT ir Vakarų Japonijos NTT. Tik šios bendrovės turi leidimą teikti fiksuoto ryšio paslaugas.

Trečiasis etapas – 2000 m. pradžia, kai JAV ir Japonijos telekomunikacijų sektoriuje veikiančiose bendrovėse ėmė mažėti pelningumas ir didėti išpareigojimai. Šiuo laikotarpiu JAV ir Japonijos telekomai stengiasi išsiskverbti į kitų šalių rinkas, atitinkamai restruktūrizuojasi [2, 5]. Pažymėtina, jog 2000–2005 m. JAV bei Japonijos telekomams būdingas išpareigojimų didėjimas ir pelningumo krizė [5].

Taigi JAV telekomunikacijų sektorius, privatizuojamas pagal GS modelį, nuo monopolijos perėjo prie oligopolijos. Japonijos telekomai, privatizuotas pagal konservatyvųjį modelį, išlaikė monopolines pozicijas.

Europoje telekomai taip pat pradėjo veiklą kaip valstybinės monopolijos. Atskiros valstybės taip pat pasirinko skirtingus privatizavimo modelius. ES valstybių senbuvių¹ fiksuoto ryšio bendrovių transformacijos procesą galėtume sąlygiškai suskirstyti į keturis etapus [1].

Pirmasis etapas – nuo XX a. 8-ojo dešimtmečio pradžios iki 1993 m. Šį laikotarpį pradeda Europos Bendrijos (EB) sprendimas liberalizuoti telekomunikacinę infrastruktūrą [6, 7].

Didžiosios Britanijos ir Ispanijos telekomai vieni pirmųjų pardavė dalį valstybės akcijų biržose (Ispanijos *Telefonica* 1982 m. 37 proc. akcijų pardavė biržoje, *British Telecom* 1984 m. net 50 proc. akcijų pardavė taip pat biržoje) [8, 9]. Tikėtina, kad pagrindine šio žingsnio priežastimi buvo glaudus ryšys su Amerikos telekomunikacijų bendrovėmis (šios valdė dalį akcijų minėtuose telekomuose).

Panašios liberalizavimo politikos kryptys 8-uoju–9-uoju dešimtmečiais pastebėtos Vokietijoje, Suomijoje bei Švedijoje. Tačiau šios trys šalys pristabdė pradėtą liberalizavimo politiką ir galiausiai pasuko „konservatyvaus“ modelio link, į kurį labiau linko ir kitos ES šalys senbuvės [2, 10–12].

Antrasis etapas – nuo 1993 iki 1998 m. pradžios. Šie penkeri metai Europoje laikomi *de jure* liberalizacijos laikotarpiu.

1993 m. pradžioje Europos telekomunikacijų sektoriaus dalyviai buvo pasiskirstę į *siekiančius rinkos liberalizacijos*, kurių lyderiu Europoje buvo laikoma **Didžioji Britanija ir Ispanija**, ir *siekiančius rinkos reguliavimo*, kurių lyderė laikoma **Prancūzija** [2, 3].

Trečiasis etapas – nuo 1998 m. pradžios iki 2001 m. pabaigos. Jam būdingas spartus pajamų augimas bei naujų rinkos dalyvių atsiradimas [5]. 1998 m. sausio 1 d. pasibaigus EB paskelbtam liberalizacijos periodui, telekomunikacijų rinką galima apibūdinti taip:

- a) rinka plečiasi, bet ne naujų fiksuoto ryšio dalyvių sąskaita, o dėl mobiliojo ryšio plitimo bei duomenų perdavimo;
- b) dauguma fiksuoto ryšio teikėjų yra kartu ir mobiliojo ryšio bei duomenų perdavimo teikėjais;

Naujų dalyvių atsiradimas liudija apie konkurencinės rinkos egzistavimą, tačiau nė vienoje šalyje nauji dalyviai neužima daugiau nei 10–15 % rinkos [1].

Ketvirtasis etapas – prasidėjo 2002 m. pradžioje ir tęsiasi iki šiol. Telekomų išpareigojimai didėja, jie patiria pelningumo krizę [1, 13, 14].

¹ Senbuvėmis straipsnyje vadinamos tos Europos šalys, kurios 2004 m. balandžio 30 d. įėjo į jos sudėtį, t. y. tos 15 valstybių, kurios 1992 m. pasirašė Mastrichto sutartį.

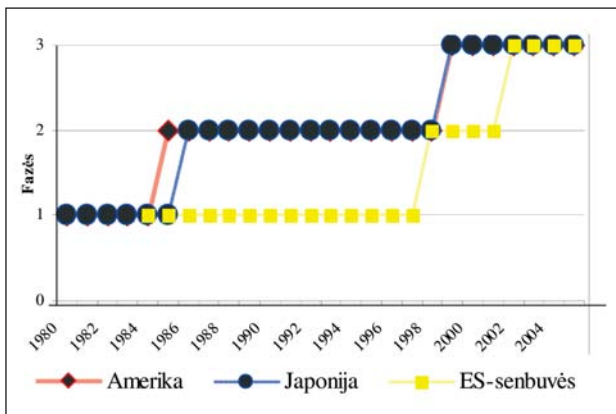
2.1. JAV, Japonijos ir ES šalių senbuvių fiksuoto ryšio rinkos vystymosi sąsajos

Atskleidėme, kad fiksuoto ryšio raidos procesą galima suskirstyti į vienas kitą keičiančius etapus. JAV ir Japonijos telekomunikacijų plėtrą sudaro trys, o ES šalių senbuvių – keturi žingsniai. Siekiant sugretinti JAV, Japonijos ir Europos šalių telekomunikacijos sektorių vystymąsi, išskirti etapai buvo apibendrinti ir išryškintos trys vystymosi fazės:

- 1) liberalizacijos bei privatizacijos fazė, kai valstybės monopolį pakeičia konkurencinė (arba iš dalies konkurencinė) rinka;
- 2) naujų dalyvių atsiradimo fazė, kada sparčiai plečiasi rinka bei didėja investicijos;
- 3) telekomų išskolinimų didėjimo bei pelningumo mažėjimo fazė, kai fiksuoto ryšio bendrovės restruktūrizuojamos, o rinkos konsoliduojasi.

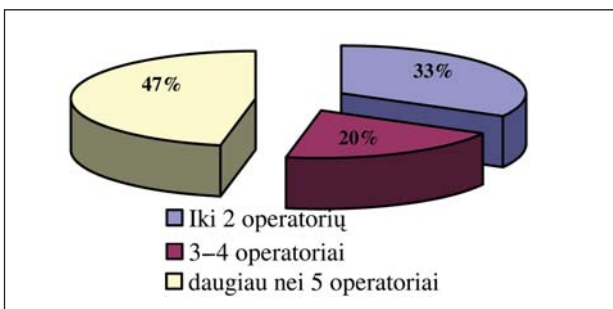
Apibendrinami grafiškai pavaizduokime JAV, Japonijos ir Europos kaip trijų ekonominių zonų telekomunikacijų sektorių vystymosi fazes 1980–2004 m. (1 pav.)

Toks fazių išskyrimas ir jų grafinis vaizdavimas laike leidžia pastebėti, jog Europos šalys nuosekliai atkartoja Japonijos bei Amerikos telekomunikacijų vystymosi fazes.

1 pav. Trijų ekonominių zonų telekomunikacijų sektoriaus vystymosi fazės [1, 5]

Fig 1. Phases of telecommunication sector development in three economic zones [1, 5]

2 pav. Pagrindinių ES šalių senbuvių fiksuoto ryšio operatorių skaičius 2005 m. pradžioje [1, 13]

Fig 2. Number of fixed line communication operators in European countries in the beginning of 2005 [1, 13]

Trečiojoje telekomunikacijų plėtros fazėje anksčiau tarpusavyje konkuravusios ekonominės zonos (t. y. JAV, Japonija bei ES senbuvės) yra vieno išsivystymo lygmens.

Vadovaudamiesi šiais dalykais galėtume prognozuoti, jog naujų ES šalių vystymuisi bus būdingi tie patys dėsningumai.

Priėjome išvadą, kad trečiojo telekomunikacijų sektoriaus vystymo etapo pabaigoje ES šalyse senbuvėse susiformuoja oligopolinė rinka, kai kiekvienoje šalyje bendras fiksuoto ryšio operatorių skaičius yra ne daugiau nei 11 rinkos dalyvių (2 pav.).

2 pav. pavaizduota, jog kad 33 % iš visų ES šalių senbuvių fiksuoto ryšio paslaugas teikiančiame segmente turi tik iki dviejų operatorių, 20 % valstybių – 3–4 operatorius, o kiti 47 % turi daugiau negu 5 operatorius.

Vadovaudamiesi gautais rezultatais, galime daryti prielaidą, kad telekomunikacijų sektoriuje, kuris yra ypač imlus investicijoms, ilgalaikėje perspektyvoje neįmanomas didelis mažų bei vidutinių įmonių skaičius, kadangi jos įprastai nepajėgios investuoti. Investuoti į telekomunikacijas gali tik stiprūs rinkos dalyviai, į rinką atėję anksčiau bei užėmę joje iš pradžių monopolinę padėtį, o po privatizacijos buvo arba įsigyti kitų stambių telekomų, patys įgiję kitas, ne mažiau galingas fiksuoto ryšio bendroves, susijungę su panašios apimties telekomais arba sudarę su kitais stambiais telekomais konsorciumus.

Iškelta prielaida leidžia numatyti, jog naujose ES šalyse, kurios vėliau pradėjo telekomunikacijų sektoriaus liberalizacijos procesus ir kuriose fiksuoto ryšio monopolija truko ilgiau, nei analizuojamose ekonominėse zonose, ilgainiui taip pat įsigalios oligopolija, t. y. kai ilgalaikėje perspektyvoje operatorių skaičius neviršys dešimties dalyvių ribos.

3. Naujų ES narių telekomunikacijų sektorių plėtros tendencijos

Siekdami apibūdinti Lietuvos fiksuoto ryšio rinkos vystymosi ypatumus, panašiu principu atliksime mūsų šalies bei kitų devynių naujų ES šalių telekomų raidos analizę. Analizuoti naudosime tuos pačius kriterijus, pagal kuriuos atlikome senųjų šalių telekomų tyrimą, t. y. atsižvelgsime į telekomų akcininkų struktūrą (kiek % akcijų priklauso valstybei) bei telekomų dereguliavimo strategiją (kaip greitai valstybė nusprendė liberalizuoti fiksuoto ryšio rinką) [1, 3].

Taigi išskiriame telekomunikacijos sektorių raidoje du etapus.

Pirmasis etapas – nuo XX a. 9-ojo dešimtmečio pradžios iki 2001 m. pabaigos. Tai periodas, kai daugumoje naujų ES narių fiksuoto ryšio rinkos, pripažintos liberaliomis, *de jure* bei *de facto* tapo atviromis naujiems dalyviams. Šio etapo charakteringas bruožas, kad naujos ES šalys kaip ir senosios susiskirsto į dvi stovyklas [3]. Vienai stovyklai atstovauja valstybės, kurios siekia greitos liberalizacijos, t. y. rinkai dereguliuoti pasirenka greitojo smūgio modelį.

Antrą stovyklą sudaro valstybės, atitinkamai pasirinkusios konservatyvųjų modelį (3 pav.).

Pirmajai stovyklai priklausytų Lietuva, Estija, Slovakija ir Vengrija. Atrodytų, kad jos siekia kuo greičiau liberalizuoti rinką, nes pasirenka staigaus privatizavimo variantą. Galiausiai šių šalių telekomai valdomi ES telekomų arba jų koncernų. Naujos šalys šiuos oligarchus įleidžia į savo rinkas bei suteikia jiems daugiau nei 50 % akcijų. Tokiu būdu rinka šiuo etapu dar nėra liberalizuojama, nes valstybės monopoliją pakeičia užsienio investuotojų monopolija.

Latvijos, Čekijos, Lenkijos, Slovėnijos, Maltos ir Kipro valstybės konservatyviau žiūrėjo į telekomunikacijų sektoriaus privatizavimą ir ne iš karto pardavė daugiau nei 50 % telekomų akcijų.

Pabrėžtina, jog senosios ES šalys, pasirinkdamos telekomunikacijų sektoriaus dereguliavimo modelį, buvo veikiamos Amerikos kapitalo. Naujosios ES šalys suteikė papildomą erdvę telekomunikacijų rinkos konsolidacijai.

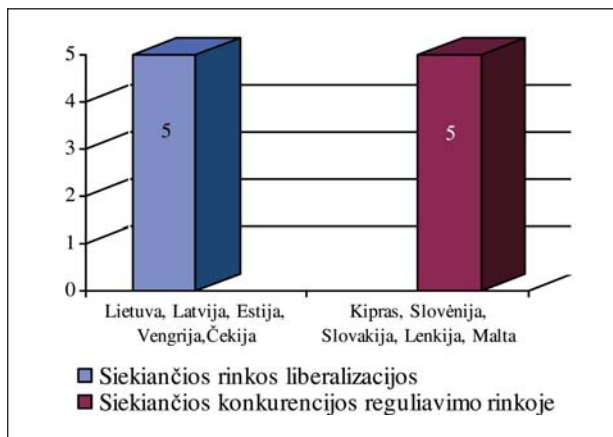
Antras naujų ES narių telekomunikacijos sektorių raidos etapas prasidėjo 2002 m. pradžioje ir trunka iki šios dienos. Naujų ES šalių rinkose susiformuoja aiškūs lyderiai, pajamos iš fiksuoto ryšio ima mažėti.

2002 m. pradžioje telekomunikacijų rinka toliau buvo privatizuojama. Pirmąją naujų ES narių stovyklą papildė Čekija, kuri pardavė 2 % akcijų Ispanijos telekomui ir jos dalis sumažėjo iki 49 %. Priminsime, jog šioje grupėje valstybės akcijų dalis telekomuose yra mažesnė nei 50 %. Konservatyvųjų dereguliavimo modelį pasirinkusi stovykla sumažėja tik dėl Čekijos perėjimo į pirmąją stovyklą. Kipras, kurio iki šiol atskirai nekommentavome, vienintelis stabiliai laikosi fiksuoto ryšio valstybinio monopolio išlaikymo pozicijos.

Kaip tik šiuo metu senose ES šalyse prasideda trečioji globalizacijos vystymo fazė, kai didėja išpareigojimai bei mažėja telekomų pelningumas. Stipriausi Europos telekomai stengiasi pasidalinti naujai atsiveriančias rinkas. Jų plėtrai būdingi tie patys, jau anksčiau išryškėję, ekonomiskai stipresnių šalių fiksuoto ryšio rinkos kitimo specifiniai bruožai. Grafinis vaizdas (4 pav.) iliustruoja prielaidą, jog naujos ES narės, kiek atsilikdamos, pakartos apibūdintas telekomunikacijos sektoriaus vystymosi fazes, kurios gali būti traktuojamos kaip tam tikrų vystymosi dėsningumų atspindys.

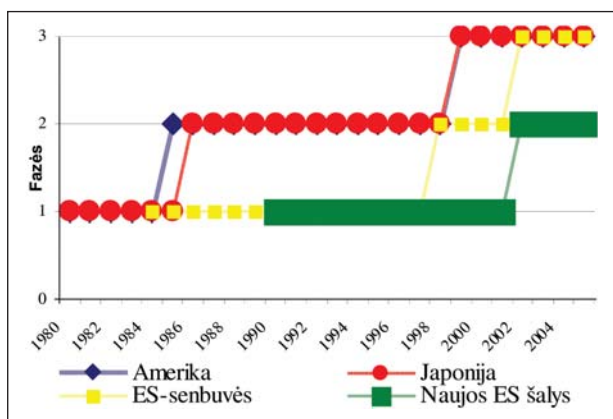
Trečiojo telekomunikacijų plėtros etapo veiksniai jau pastebėti kai kuriuose naujose ES rinkose. Tai tokios šalys, kurios dereguliuoti telekomunikacijas nusprendė pagal greitojo smūgio modelį. Galėtume tvirtinti, jog šalys, privatizuotos pagal konservatyvųjų modelį, patirs tuos pačius vystymosi dėsningumus po tam tikro laiko.

Kalbant apie rinkos dalyvių skaičių, išryškinti dėsnin-gumai leidžia prognozuoti, jog ateityje naujose rinkose išliks tik stiprūs rinkos dalyviai, kurie į rinką atėjo anksčiau bei užėmė joje iš pradžių monopolinę padėtį, o po privati-

3 pav. 10 naujų ES šalių pritaikyti dereguliavimo modeliai [3, 15–27]

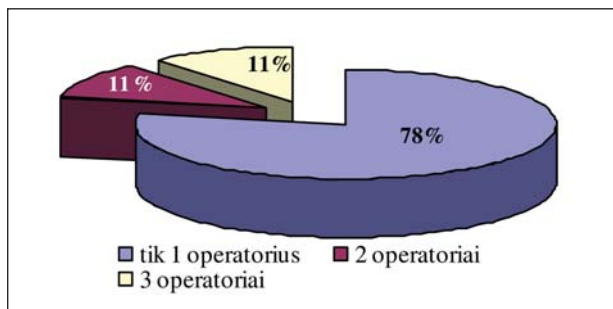
Fig 3. 10 new members according deregulation models adopted [3, 15–27]

4 pav. Naujų ES šalių narių telekomunikacijų sektoriaus plėtros fazės globalizacijos kontekste [3, 15–32]

Fig 4. Phases of telecommunication sector development of the new EU counties in the context of globalization [3, 15–32]

zacijos buvo įsigyti kitų stambių telekomų arba patys įgijo kitas, ne mažiau galingas fiksuoto ryšio bendroves. Šiuo metu naujų ES šalių rinka pasidalijo labai ribotas operatorių skaičius (5 pav.):

5 pav. Pagrindinių naujų ES šalių narių fiksuoto ryšio operatorių skaičius 2005 metų pradžioje [14, 17–27]

Fig 5. Number of fixed line communication operators in new EU countries in the beginning of 2005 [14, 17–27]

Matome, kad trečiojo telekomunikacijų sektoriaus vystymo etapo pradžioje naujų ES šalių rinkoje yra susiformavusi oligopolinė rinka, kai kiekvienoje šalyje bendras fiksuoto ryšio operatorių skaičius yra ne daugiau nei 3 rinkos dalyviai: 78 % iš visų naujų ES šalių narių fiksuoto ryšio paslaugas teikiančiame segmente turi tik vieną pagrindinį operatorių, o kiti 22 % valstybių turi nors nedidelę, tik iš 2–3, bet galimybę pasirinkti operatorių.

Atliktą tyrimą leidžia prognozuoti, jog:

- a) fiksuoto ryšio telekomunikacijų kompanijų dereguliacija nesukels konkurencijos šioje pramonės šakoje, t. y. iškeltas XX a. 7-uoju–9-uoju dešimtmečiais daugumos valstybių tikslas – liberalizuoti fiksuoto ryšio rinką – taip ir liks įgyvendintas tik iš dalies, o rinkoje ir toliau vyraus oligopolija;
- b) ilgalaikėje perspektyvoje fiksuoto ryšio rinkoje žymi pasiūlos dalis atiteks dar labiau sumažėjusiam telekomų skaičiui, artėjančiam prie tam tikros baigtinės reikšmės, dėl pasauliniu mastu vykiančios didžiausių rinkos operatorių susijungimo tendencijos.

4. Išvados

- Buvo atliktas tyrimas siekiant išsiaiškinti, kaip naujų ES šalių fiksuoto ryšio telekomunikacijų kompanijų vystymą veikia globalizacijos procesas; ar egzistuoja objektyvūs dėsningumai, kurie leistų prognozuoti naujų ES narių, tarp jų ir Lietuvos, telekomų raidą.
- Tyrimas atskleidė, kad telekomų plėtrai yra būdingos trys funkcionavimo fazės: (1) liberalizacijos, dereguliacijos bei privatizacijos, kai sukuriama atvira konkurencinga rinka; (2) pajamų augimo bei naujų dalyvių atsiradimo, (3) telekomų išskolinimų didėjimo bei pelningumo mažėjimo, kai fiksuoto ryšio bendrovės restruktūrizuojamos, o rinkos konsoliduojasi.
- Tyrime išskirtos telekomunikacijos sektoriaus plėtotės fazės leidžia teigti, kad daugiau išsivysčiusioms ekonominėms zonoms, t. y. Amerikai ir Japonijai, kuriose pasaulio ekonomika ėmė vystytis anksčiausiai, telekomunikacijų rinkos globalizacija vystėsi taip pat anksčiau.
- Tyrime nustatytas fazių eiliškumas leidžia daryti prielaidą, kad kai daugiau išsivysčiusių rinkų telekomunikacijų globalizacijos procesai perėjo iš pirmos vystymo fazės į antrą, mažiau išsivysčiusios (šiuo atveju senosios ES šalys) pasiekia jų lygį, t. y. senosios ES šalys atkartoja labiau išsivysčiusių (Amerikos ir Japonijos) vystymo fazes.
- Mokslinės literatūros šaltiniai teigia, kad kiekviena šalis pasirenka vieną iš dviejų telekomunikacijų sektoriaus plėtros krypčių, vadinamų dereguliacijos modeliais: arba greitojo smūgio (GS), kai valstybė priima sprendimą iš karto privatizuoti daugiau ne-

gu 50 % akcijų konservatyvaus priartėjimo (KP), kai valstybė griežtai laikosi pozicijos lėtai liberalizuoti rinką ir siekia ją reguliuoti.

- JAV telekomunikacijų sektorius, privatizuojamas pagal GS modelį, nuo monopolijos perėjo prie oligopolijos. Japonijos telekomas, privatizuotas pagal konservatyvų modelį, išlaikė monopolines pozicijas.
- Priėjome išvadą, kad trečiojo telekomunikacijų sektoriaus vystymo etapo pabaigoje ES šalyse senbuovė susiformuoja oligopolinė rinka, kai kiekvienoje šalyje fiksuoto ryšio operatorių yra ne daugiau nei vienuolika.
- Iškelta prielaida leidžia numatyti, jog naujose ES šalyse, kurios vėliau pradėjo telekomunikacijų sektoriaus liberalizacijos procesus ir kuriose fiksuoto ryšio monopolija truko ilgiau nei analizuojamose ekonominėse zonose, ilgainiui taip pat įsigalios oligopolija, t. y. kai ilgalaikėje perspektyvoje operatorių skaičius neviršys dešimties.
- Naujos ES šalys kaip ir senosios (daugiau pirmoje tyrimo dalyje [1]) susiskirsto į dvi stovyklas. Vienai stovyklai atstovauja valstybės, kurios siekia greitos liberalizacijos, t. y. rinkai dereguliuoti pasirenka greitojo smūgio modelį. Antrą stovyklą sudaro valstybės, atitinkamai pasirinkusios konservatyvų modelį.
- Pabrėžtina, jog senosios ES šalys, pasirinkdamos telekomunikacijų sektoriaus dereguliacijos modelį, buvo veikiamos Amerikos kapitalo. Naujosios ES šalys suteikė papildomą erdvę telekomunikacijų rinkos konsolidacijai.
- Kaip tik šiuo metu senosiose ES šalyse prasideda trečioji globalizacijos plėtros fazė, kai didėja įsipareigojimai bei mažėja telekomų pelningumas. Stipriausieji Europos telekomai stengiasi pasidalyti naujai atsiveriančias rinkas.
- Matome, kad trečiojo telekomunikacijų sektoriaus vystymo etapo pradžioje naujų ES šalių rinkoje yra susiformavusi oligopolinė rinka, kai kiekvienoje šalyje bendras fiksuoto ryšio operatorių skaičius yra ne daugiau nei trys. Dėl vystymosi dėsningumų dalyvių skaičius turi didėti. Tačiau mes prognozuojame, kad 7-uoju–9-uoju dešimtmečiais daugumos valstybių tikslas – liberalizuoti fiksuoto ryšio rinką – taip ir liks įgyvendintas tik iš dalies. Naujosios ES narės patirs trečiąjį išsivystymo etapą pasiekusių ekonomiškai stipresnių šalių telekomų ekspansiją, kurie tarp savęs pasidalins naujai atsivėrusią ekonominę erdvę.

Literatūra

1. Tvaronavičienė, M.; Travkina, I. Telekomų globalizacijos bei liberalizacijos procesų raida senosiose Europos Sąjungos ša-

- lyse. *Verslas: teorija ir praktika*, 2005, Vol VI, No 4, p. 242–249.
2. Braunstein, Y. M.; Jussawalla, M.; Morris, St. Comparative Analysis of telecommunications globalization [interaktyvus], 1999 [žiūrėta 2005-03-03]. Prieiga per internetą: <<http://www.scirus.com>>
 3. Hirschhausen, Ch. Deregulation and enterprization in Central and Eastern telecommunication – a benchmark for the West? Berlin: German Institute for Economic Research, 1996.
 4. Informacija apie NTT [interaktyvus], 1980–2003 [žiūrėta 2005-05-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.ntt.co.jp>>
 5. Pohler, M.; Grubling, J. The CAPEX-to-SALES TRAP. Dresden: Dresden University of Technology, 2004.
 6. Austin, M. T. European telecommunication policy and open network provision: the evolution of a regulatory methodology. *The Fletcher Forum of World Affairs*, No 17(1), 1993, p. 97–117.
 7. Thatcher, M. The national politics of European regulation: institutional reform in telecommunications. *Current Politics and Economics of Europe*, No 9(4), 2000, p. 387–406.
 8. British telecom annual report [interaktyvus], 1996–2004 [žiūrėta 2005-04-30]. Prieiga per internetą: <<http://www.bt.com>>
 9. Calvo, A. El teléfono en España antes de Telefónica (1877–1924). *Revista de Historia Industrial*, No 13, 1998, p. 59–81.
 10. Deutsche telekom annual report [interaktyvus], 1995–2004 [žiūrėta 2005-04-30]. Prieiga per internetą: <<http://www.telekom3.de>>
 11. Junkkari, M. History of Sonera and Telia goes back to telegraph days. *Business & Finance*, No 3(4), 2002.
 12. Telia Sonera annual report [interaktyvus], 2001–2004 [žiūrėta 2005-04-30]. Prieiga per internetą: <<http://www.teliasonera.com>>
 13. Informacija apie ES telekomunikacines bendroves [interaktyvus], 1991–2004 [žiūrėta 2005-05-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.agenceurope.com>>
 14. Tvaronavičienė, M.; Ananeva, V. Lietuvos telekomo privatizavimo bei funkcionavimo ypatybės Europos Sąjungos šalių kontekste. *Verslas: teorija ir praktika*, 2004, t. V, Nr. 4, p. 167–175.
 15. Lovelock, G.; Yip, M. Winner and Losers: Assessing the distribution impact of privatization. *Center for Global Development Working Paper*, 2002, No 6, p. 1617–1633.
 16. Tkachenko, S. L. Finance and trade. International political economy. The globalization of Eastern Europe: Teaching international relations without borders. / Eds. K. Segbers, K. Imbusch. Hamburg, 2000. 228 p.
 17. Cesky telecom annual report [interaktyvus], 2001–2004 [žiūrėta 2005-04-30]. Prieiga per internetą: <<http://www.telecom.cz>>
 18. Cyta annual report [interaktyvus], 2002–2004 [žiūrėta 2005-04-30]. Prieiga per internetą: <<http://www.cyhams.org/tic.htm>>
 19. Eesti telecom annual report [interaktyvus], 1998–2004 [žiūrėta 2005-04-30]. Prieiga per internetą: <<http://www.telecom.ee>>
 20. Lattelekom annual report [interaktyvus], 1997–2004 [žiūrėta 2005-04-30]. Prieiga per internetą: <<http://www.lattelekom.lv>>
 21. Lietuvos telekomas annual report [interaktyvus], 1996–2004 [žiūrėta 2005-04-30]. Prieiga per internetą: <<http://www.telecom.lt>>
 22. Maltacom annual report [interaktyvus], 2003 [žiūrėta 2005-04-30]. Prieiga per internetą: <<http://www.maltacom.com>>
 23. Matav annual report [interaktyvus], 2003 [žiūrėta 2005-04-30]. Prieiga per internetą: <<http://www.matav.hu>>
 24. P&T Luxemburg annual report [interaktyvus], 2002–2004 [žiūrėta 2005-04-30]. Prieiga per internetą: <<http://www.pt.lu>>
 25. Slovak telecom annual report [interaktyvus], 2002–2004 [žiūrėta 2005-04-30]. Prieiga per internetą: <<http://www.telecom.sk>>
 26. Telekomunikacja Polska S.A. annual report [interaktyvus], 1999–2004 [žiūrėta 2005-04-30]. Prieiga per internetą: <<http://www.tp.pl>>
 27. Telekom Slovenije annual report [interaktyvus], 2001–2004 [žiūrėta 2005-04-30]. Prieiga per internetą: <<http://www.telekom.si>>
 28. Trade and Development Report [interaktyvus], UNCTAD, 1996, 1997 [žiūrėta 2005-04-30]. Prieiga per internetą: <<http://www.undp.org>>
 29. Garrett, G. The causes of globalization. *Comparative political studies*, Vol 33, No 6/7, 2000, p. 973–974.
 30. Megginson, W.; Netter, J. From state to market: A survey of empirical studies on privatization. *Journal of Finance*, Vol 54, 2002, p. 1397–1438.
 31. Tvaronavičienė, M.; Kalašinskaitė, K. Analysis of privatization: Different approaches. *Journal of Business Economics and Management*, North-German Academy of Informatology (Stralsund), 2005, Vol VI, No 1, p. 53–59.
 32. Tvaronavičienė, M.; Kalašinskaitė, K. Kai kurios efektyvaus privatizavimo prielaidos. *Verslas: teorija ir praktika*, 2005, Vol VI, No 1, p. 62–67.

Manuela TVARONAVIČIENĖ. Professor, Dr. Department of Enterprise Economics and Management, Business Management Faculty, Vilnius Gediminas Technical University. Research interests: globalization, foreign direct investment, development of economy.

Irina TRAVKINA. Master of science, doctoral student, Department of Enterprise Economics and Management, Business Management Faculty, Vilnius Gediminas Technical University. Research interests: strategies of privatization, telecoms development, globalization of economy.